

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

VII/2013

Milka Bojanić
Univerzitet u Istočnom Sarajevu
Saobraćajni fakultet Doboj

UDK 821.111(73)-31.09
DOI 10.7251/FIL1307228B

KA NOVIM UTOPIJSKIM HORIZONTIMA: POSTPATRIJARHALNE VIZIJE U ROMANIMA ČOVJEK PRAZNIH ŠAKA I ŽENA NA RUBU VREMENA

Apstrakt: *Procvat ženskog utopijskog stvaralaštva započinje sa usponom drugog talasa feminizma, dostižući svoj vrhunac sredinom sedamdesetih godina XX vijeka. Bilo je to veoma plodotvorno razdoblje tokom kojeg su brojne autorke prepoznale subverzivni potencijal žanra. Nastojeći da razotkriju i kritički analiziraju različite institucionalizovane manifestacije patrijarhata u savremenom društvu, feminističke spisateljice stvaraju djela koja kritikuju kako dominantnu ideologiju tako i koncept tradicionalne utopije. Na taj način, one proširuju granice utopijskog žanra kojim su tradicionalno dominirali muški autori i muški interesi. Dva značajna romana ovog perioda jesu Čovjek praznih šaka Ursule le Gvin i Žena na rubu vremena Mardž Pirsi, koji su razmatrani u ovom radu. Njegov je glavni cilj da istraži transformativni potencijal ovih kritičkih utopija, koje su osmišljene kako bi podigle svijest čitalaca, izmijenile njihovu predstavu o postojećim problemima u društvu i motivisale ih da aktivno učestvuju u političkom životu. Pored toga, rad se usredsređuje na književne, društvene i istorijske faktore koji su uticali na preporod utopije.*

Ključne riječi: *Ursula le Gvin, Mardž Pirsi, kritičke utopije, feminističke utopijske vizije, transformativni potencijal.*

Uvodna razmatranja

Permanentno preplitanje utopijskih obrazaca s najrazličitijim oblastima ljudskog mišljenja i djelovanja – etnologijom, sociologijom, književnom kritikom, istorijom ideja i društvenim pokretima – u neskladu je sa izrazito evropocentričnim stavom uglednog britanskog sociologa Krišana Kumara (Krishan Kumar). On je, naime, mišljenja da „utopija nije univerzalna. Javlja se samo u društvima s klasičnim i hrišćanskim nasljeđem, to jest, samo na Zapadu. Druga društva imaju, u relativ-

nom izobilju, rajeve, primitivne mitove Zlatnog doba pravde i jednakosti, fantazije u stilu Zemlje Dembelije, čak i mesijanska vjerovanja; ona nemaju utopiju“ (prema Longxi 2002: 5). Nasuprot Kumaru, sociološkinja i teoretičarka utopije Rut Levitas (Ruth Levitas) koncept utopije shvata kao „izražavanje želje za boljim načinima življenja“, ukazujući pri tom na činjenicu da se radi o globalnom fenomenu svojstvenom, u ovom ili onom obliku, gotovo svim svjetskim kulturama (Baccolini and Moylan 2003: 13).

Ovakva kritičarska neslaganja dovoljno su ilustrativna da posluže kao primjer kako se utopija, zbog interdisciplinarnosti koja je odlikuje, ali i specifičnosti spleta formativnih uticaja, protivi jednostavnom određenju. Stoga su i nedoumice oko suštinskih pitanja radi li se o mitu, književnom žanru, revolucionarnom programu, stanju duha ili je, možda, moguće predstaviti ovaj fenomen kao zbirni produkt svega navedenog sasvim očekivane (Đergović Joksimović 2009: 12). Utopija otvara mnogobrojna pitanja, ali ne nudi odgovore niti rješenja za kojima bismo, u pokušajima njenog definisanja ili realizacije, lako mogli posegnuti. No, jedno je sigurno: iako su njeni korijeni koliko prastari toliko i savremeni, a pojavni oblici jednako različiti kao i geografski lokaliteti u kojima se, tokom duge evolutivne istorije, raznovrsne manifestacije i praktične realizacije ovog polivalentnog i kompleksnog fenomena javljaju, utopija se često shvata kao nusprodukt zapadne kulture. Kao možda najvitalniju odliku zapadne misli, koja će iznjedrili koncept utopije u svim njegovim različitostima, treba izdvojiti utopijsku književnost.

Osvrnemo li se, barem i letimično, na bogatu utopijsku tradiciju u različitim razdobljima duge istorije njenog postojanja – od biblijskog rajskog vrta, preko klasičnih utopija antičkog svijeta, poput Platonove *Države* ili Aristofanovih komedija *Žene u narodnoj skupštini* (*Eklesijazuse*) i *Lizistrate*,¹ i ključne 1516. godine, koja će for-

malno označiti rođenje književnog žanra, do čitavog niza utopijskih romana nastalih u XVI i XVII vijeku po uzoru na čuveno djelo *Utopija* ser Tomasa Mora, a potom i tendencije slabljenja popularnosti žanra tokom prve polovine XIX vijeka, praćene zlatnim dobom utopija u njegovoj drugoj polovini, pa sve do posljednje važnije revitalizacije žanra sredinom sedamdesetih godina prošlog vijeka – naići ćemo na potvrdu da književni oblik utopije predstavlja reaktivan stav na aktuelnu društvenu stvarnost. Kao takav, on je nesumnjivo otklon od nerijetko sumorne svakidašnjice, ali i njeno ogledalo, te se ne može posmatrati nezavisno od društveno-istorijskog konteksta u kojem nastaje.

U vječnom procjepu između aktuelne društvene stvarnosti koju nastoji da opovrgne i (ne)ostvarivog ideala koji ima želju da nametne, utopija je bila i ostala neuhvatljiva, ali ipak često željena i snivana. Rijetka su, međutim, razdoblja u njenoj istoriji kada literarna utopija u izrazitoj mjeri uistinu i postaje dijelom aktuelne politike, kao što je to bio slučaj s periodom jačanja drugog talasa feminizma. Ono što je utopiju, bilo kao književni žanr ili pojedinačno tekstualno svjedočanstvo o duhu izvjesnog vremena, izdvajalo od ostalih pojava oblika jesu njeni imaginativni prikazi alternativnih svjetova, nastali iz kritike i želje za izmjenom *statusa quo*. U odnosu na utopijsku društvenu teoriju ili eksperimentalne zajednice, na primjer, koji jednako tako utopiju posmatraju kao mjesto za istraživanje alternativa, činilo se kako stvaranje i otkrivanje literarnih svjetova ostavlja daleko više prostora za realizaciju najbolje i ujedno najrjeđe funkcije utopije – funkcije katalizatora društvenih promjena (Baccolini and Moylan 2003: 13–14), koje su u ovom prelomnom istorijskom trenutku kako autorkama tako i čitateljka-

¹ Riječ je o najranije zabilježenim utopijskim ostvarenjima u kojima se zastupaju interesi žena. Radnja Aristofanove komedije *Eklesijazuse* u centar pažnje postavlja Atinjanke koje odlučuju da, preporučene u muškarce, preuzmu upravljanje nad polisom. Pod vođstvom Praksagore, one se u narodnoj skupštini uspijevaju izboriti za donošenje odluke kojom sva važna pitanja o organizaciji života u polisima bivaju prepuštena ženama. Utopijske komunističke ideje o nepostojanju privatne svojine, komunalnom načinu života i odgajanja djece, nepostojanju trajnog braka i rodne neravnopravnosti, predstavljene u *Ženama u narodnoj skupštini*, preko Platona, koji ih dijelom preuzima, dospjeće i u *glavnotokovsku* zapadnu misao

(Morris and Kross 2009: 23–24). S druge strane, u Aristofanovoj komediji *Lizistrate*, žene odbijaju bračne dužnosti želeći da izdejsvuju prestanak ratnih dejstava (Đergović Joksimović 2009: 41).

ma bile i više nego potrebne. Pođemo li od tvrdnje da nadogradnja pojedinca pripada utopijskom impulsu (Jameson 2005: 4),² postaje jasno da je utopija, uprkos tome što su mnogi ukazivali na to da ona odumire, bila i te kako živa u duhu svih onih koji su vjerovali u mogućnost promjena društvenog totaliteta.

Shvatajući ulaganje u pojedinca i mogućnost njegove samopromjene kao polaznu tačku i osnovu preporoda cjelokupnog društva, autorke se sve više okreću utopiji i njenom nedovoljno istraženom transformativnom potencijalu, o čemu svjedoči niz feminističkih utopijskih ostvarenja objavljenih sredinom sedamdesetih godina prošlog vijeka. Među njima su i romani američkih spisateljica, Ursule le Gvin (Ursula Le Guin) *Čovjek praznih šaka: Dvosmisljena utopija* (*The Dispossessed: An Ambiguous Utopia*, 1974) i Mardž Pirsy (Marge Piercy) *Žena na rubu vremena* (*Woman on the Edge of Time*, 1976), koji će biti razmatrani u okviru ovog rada. Nastali kao odraz radikalnih političkih i kulturnih promjena svog vremena, pomenuti romani, koje karakteriše distopijsko viđenje sadašnjosti i utopijska nada za budućnost, usredsređeni su na stvaranje preduslova za razvoj društva istinske rodne ravnopravnosti. U skladu s aktuelnim feminističkim stremljenjima i optimističkom vjerom u

bolju sutrašnjicu, autorke ovih romana odbijaju da pristanu na pretpostavku da bi zadane društvene uloge muškaraca i žena mogle ostati nepromijenjene u istorijskom vremenu i prostoru bliske ili daleke budućnosti.

Šta je, međutim, dovelo do ovakvog izraženog optimizma u anticipiranju društvenih promjena, te zašto spisateljice, tokom istorijskog razvoja žanra, nisu u većem broju i ranije posegnule za utopijom kao moćnim imaginativnim sredstvom u razobličavanju androcentrične kulture, pitanja su na koja ćemo se osvrnuti prije nego što se posvetimo analizi dodirnih tačaka u feminističkim vizijama Le Gvinove i Pirsijeve.

(Ne)vidljivost žena u utopijskom stvaralaštvu

Novim društvenim pokretima koji teže ka sveobuhvatnim reformama oduvijek su bile potrebne vlastite utopije. U tom smislu ni feminizam nije predstavljao izuzetak. Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka mnoge feministkinje svoje snage usmjeravaju na povećanje zakonodavnih prava žena, političko predstavljanje i dostupnost tipično muških profesija. Neke od njih su se pak zalagale za ukidanje seksualnog nasilja, prostitucije i pornografije, te seksističkog prikaza žena u medijima i oblasti kulture, kao i seksualnog uznemiravanja radnica i studentkinja, ili su se, s druge strane, neumorno borile za izmjenu jezika, znanja i istorije koji bi, kao takvi, mogli odražavati do tada nevidljivo iskustvo žena u dominantnom patrijarhalnom okruženju koje, vijekovima unazad, ne prepoznaje svoje Druge. Stoga i ne čudi da će upravo književni oblik utopije, kao „reprezentativno razmišljanje o radikalnoj različitosti, radikalnoj drugosti, i o sistematskoj prirodi društvenog totaliteta, do tačke kada se više ne može zamisliti fundamentalna promjena u našem socijalnom postojanju koja prethodno nije razasula utopijske vizije kao kometa nebrojene iskre“ (Jameson 2005: xii), u svoje okrilje

² U svojoj studiji *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*, Frederik Džejmson (Fredric Jameson) ukazuje na nužnost razlikovanja dvije nezavisne, različite linije koje su se razvile iz Morovog inauguralnog teksta: utopijski program i utopijski impuls. Pored nadogradnje pojedinca, daleko raznovrsnijem utopijskom impulsu, čija se prisutnost „uočava u svakodnevnom životu i praksi pomoću specijalizovanog hermeneutičkog ili interpretativnog metoda“ (2005: 1), pripadaju i reforme, ali i očigledniji oblici poput političke i društvene teorije. S druge strane, sistematskoj liniji usmjerenoj ka realizaciji utopijskog programa, Džejmson, pored revolucionarne političke prakse sa ciljem osnivanja potpuno novog društva, pridodaje i ostvarenja književnog žanra, ali i eksperimentalne društvene zajednice (komune), kao i pokušaje da se u estetici samog grada projektuju novi prostorni totaliteti (2005: 3–4).

privlačiti sve veći broj feministički orijentisanih spisateljica. To, međutim, nije bio slučaj u prethodnim razdobljima kada su se žene uglavnom držale podalje od žanra koji se donedavno, zbog bliske generičke povezanosti s političkom teorijom, ali i njegove sponse s filozofijom (Bammer 1991: 12), smatrao prerogativom i sferom muške dominacije – jednom riječju, žanrom koji su pisali muškarci za muškarce.

Podređen položaj i odsustvo žena u utopijskoj književnosti mogao bi biti objašnjen činjenicom da je većina utopija u prošlosti nastajala iz muškog pera. Ovo objašnjenje je, međutim, nezadovoljavajuće imamo li u vidu dualnu prirodu ženskog stvaralaštva koje, prema mišljenju Elaine Showalter (Elaine Showalter), istovremeno egzistira unutar muške i ženske tradicije. S obzirom na to da „dvoglasni diskurs“ ženskog stvaralaštva „uvek sadrži društveno, književno i kulturno nasleđe kako nevidljivih, tako i dominantnih“ (2001: 163), detaljnije razmatranje pitanja (ne)vidljivosti žena u utopijskoj književnosti iskrsava kao logičan zahtjev. U skladu s tim, posmatranje žena unutar konteksta nastanka utopijskog žanra i ženskog doprinosa njegovom razvoju, kao i njihovog položaja kako u istoriji tako i u utopijama muških kolega, nužno je za potpunije razumijevanje pomenute problematike.

Istražujući „drugú stranu“ istorije žena, poznata feministička teoretičarka Šila Roubotam (Sheila Rowbotham) bilježi kako je „sa pojavom renesanse, feminizam započeo svoj uspon“ (prema Mišel 1997: 44). Činjenica da je upravo period renesanse iznjedrio začetke moderne feminističke svijesti oličene u djelu *Knjiga o gradu žena* (*The Book of the City of Women*, 1405) francuske pjesnikinje i prve žene u istoriji književnosti koja se profesionalno bavila pisanjem, Kristine de Pizan (Christine de Pizan), nameće ključno pitanje: da li su žene u renesansno doba i same iskusile renesansu? Jedinствен je stav savremenih istoričara po pitanju položaja žena u ovom periodu.

Naime, renesansa, koja proklamuje prava pojedinca, za žene je značila nepromijenjen status u patrijarhalnim domaćinstvima i čak donijela ograničavanje izvjesnih prava i sloboda u javnoj sferi, poput uskraćivanja pristupa visokom obrazovanju i bavljenja pojedinim profesijama (Mišel 1997: 40–41).

Na nepovoljan položaj svojih savremenica ukazuje i Kristina de Pizan, pišući po prvi put u istoriji književnog stvaralaštva za žene i o ženama. Dijelom nastala po predlošku teološkog djela *O državi Božjoj* (*De Civitate Dei*, 413–426) Svetog Avgustina, *Knjiga o gradu žena* je odgovor na popularna mizoginistička djela tadašnjeg vremena. Izlazeći, naime, iz „patrijarhalnog referentnog okvira i tradicije aristotelovskog antifeminizma kako bi konstruisala realnost u kojoj se žene pojavljuju kao snažne i autoritativne u svim područjima ljudskog djelovanja“ (Boles and Long Hoeveler 1996: 233), De Pizanova iznosi filozofske argumente protiv opresije žena, ukazujući da je ona u neskladu sa ciljem poboljšanja društva u cjelini. Istovremeno, zalažući se za potrebu da žene izgrade sopstveni grad, gdje ih muškarci neće napadati i klevetati, De Pizanova stvara ne samo prvo protofeminističko ostvarenje već i djelo koje predstavlja moćno svjedočanstvo da su žene snivale bolja mjesta za sebe još davno prije zvaničnog začetka utopijskog žanra. Iako je De Pizanova, kao i nekolicina izuzetnih spisateljica ovog perioda, uspjela da objavi svoja djela, može se reći da je njen glas bio izrazito usamljen, a u istoriji utopije, sve do unazad nekoliko decenija, i nevidljiv. Primjer neprižnavanja ženskih preteča od strane muškog utopijskog stvaralaštva još je jedna u nizu potvrda da dok „žensko stvaralaštvo razmišlja o prošlosti i kroz svoje očeve; samo muški pisci mogu da zaborave ili prikriju polovinu svog roditeljstva“ (Šovolter 2001: 164).

Mogli bismo se pozabaviti razmišljanjem kako bi izgledala istorija utopije da je započela s Kristinom de Pizan. Ili barem par vijekova kasnije, s Margaret Kavendiš

(Margaret Cavendish) i prvom ženskom utopijom u engleskoj književnosti, *Blještavim svijetom*³ (*The Description of a New World, Called the Blazing World*, 1666), sa ženom u ulozi glavne protagonistkinje. Bilo bi uistinu zanimljivo vidjeti da li bi razvojni tok utopijske književnosti poprimio drugačije oblike da je rodonačelnica žanra bila Kavendišova, čije će djelo Frenk i Frici Menjuel (Frank i Fritzie Manuel) okarakterisati kao jednu od „utopija toliko privatnih da se graniče sa šizofrenijom“ (Bammer 1991: 21). No, njena zvanična istorija počinje prikazom idealne zajednice, „zemaljskog raja“ u okrilju istoimenog ostrva Atlantskog okeana, istaknutog engleskog državnika, humaniste i vrsnog erudite ser Tomasa Mora. Umjesto da tragamo za „nevidljivim“ ženskim glasovima u ovom razdoblju, koje se inače posmatra kao zlatno doba književnih utopija,⁴ osvrnućemo se na poziciju žena u najpoznatijoj renesansnoj utopiji – čuvenoj *Utopiji* (1516).

U tom smislu, poglavlje naslovljeno „O uzajamnim odnosima“ dovoljno je ilustrativno da ukaže kako utopijski projekti, koji za muškarce otjelovljuju muške tenzije i žudnje za društvenim preporodom, ne moraju nužno predstavljati alternativno mjesto za žene (barem ne u kombinaciji sa značenjem prefiksa *-eu*⁵). Da bi progresiv-

ne ideje mogle biti nezadovoljavajuće barem za polovinu stanovništva ovog „zemaljskog raja“ naslućujemo iz činjenice da je Mor, i sam pripadnik vladajućeg establišmenta, stvarajući utopijsku satiru kao osvrt na tadašnje prilike u Engleskoj, morao biti zainteresovaniji za restrukturiranje javne sfere, dok je privatnoj sferi pridavao znatno manji ili čak drugorazredni značaj. Naime, iako za svoje vrijeme donosi značajne inovacije – poput šestočasovnog radnog vremena ili, još važnije, mogućnost obrazovanja i zaposlenja žena pod jednakim uslovima – Morova hrišćanska zajednica, posvećena njegovanju institucije braka i porodičnih vrijednosti, izrazito je hijerarhijski ustrojena, budući da „žene slušaju svoje muževe, deca svoje roditelje i uopšte mladi starije“ (Mor 1964: 105). Neravnoteža među polovima ogleda se i u obavljanju takozvanih nevidljivih, tipično ženskih poslova. Primjera radi, pripremanje zajedničkih obroka koji se odvijaju pod krovom sifogranata nije povjereno robovima zaduženim za obavljanje prljavih i zamornih poslova, niti muškarcima s kojima su prividno ravnopravne, već isključivo ženama (Mor 1964: 107).

Neosjetljivost utopista za rodna pitanja i njihovo insistiranje na patrijarhalnom modelu kakav uočavamo u *Utopiji*, kako primjećuje Buker (Booker 1994), nastaviće se i u naredna četiri vijeka. On zaključuje kako ovakvo stanje u utopijskoj književnosti treba pripisati „najukorijenjenijoj karakteristici zapadne civilizacije“ (Booker, internet). Drugim riječima, u tradicionalnim utopijama, poput Morove, ženama nije ostavljena mogućnost da pobjegnu od svakidašnjice i podređenog položaja u okviru porodičnog doma, gdje su najrazličitiji oblici opresije uporno opstajali još dugo nakon što su žene učinile prve uspješne korake ka redefinis-

tumačenje prisutnije, i sam pojam utopije „pod uticajima ideja istorijskog i društvenog napretka“, od Morovog vremena naovamo, doživljava izvjesne izmjene, te se tako danas odnosi na bolje, buduće vrijeme (Clute and Nicholls 1993: 1260).

³ Djelovojvotkinje od Njukasla, Margaret Kavendiš, nastaje u periodu kada žene počinju osjećati da se vremena mijenjaju nabolje, odnosno u periodu kada progoni vještica u Evropi konačno jenjavaju (Bammer 1991: 21).

⁴ Tačnije bi bilo govoriti o odsustvu žena u periodu humanizma i renesanse, jer se, uz Mora, kao značajniji stvaraoci najčešće spominju: Fransoa Rable (*Gargantua i Pantagruel*, 1532–1552), Tomazo Kampanela (*Grad sunca*, 1602) Johan Valentin Andrea (*Kristijanapolis*, 1619) i Frensis Bejkon (*Nova Atlantida*, 1627).

⁵ Lukavo se poigravajući korijenom grčke riječi *topos* i prefiksima *eu* i *ou* koji se istovjetno izgovaraju, Mor stvara čisti neologizam, jezički konstrukt koji će posredno uticati na sva kasnija određena utopije koja, budući da se može dvojako tumačiti kao „dobro“ (*eu*) ali istovremeno i „nepostojeće“ (*ou*) mjesto, predstavlja svojevrstan paradoks. Iako je u modernoj upotrebi prvo

nju javne sfere. Baveći se uzajamnim odnosima muškaraca i žena, utopisti su, možda ponekad i nesvjesno, jednostavno ponavljali mitove i običaje patrijarhalnog društva svog vremena, ne pokazujući inicijativu niti imajući previše sluha za razrješenje pitanja rodne neravnopravnosti.

Kao dominantan glas utopijskih prostora, utopisti su ujedno oblikovali dvostruku sliku žene, podražavajući već postojeću dihotomijsku kategoriju prirode/razuma, svojstvenu zapadnoj kulturi. Prema logici stvari, ženi pripada carstvo prirode, a muškarcu, obdarenom razumom, pripada prirodno pravo da istu kultiviše; nerijetko, međutim, on se prema njoj odnosi despotiski, ne ukazujući joj poštovanje koje ona zaslužuje. Ukoliko ženi nisu pripisane tradicionalne uloge majke i domaćice, što je inače široko rasprostranjena praksa, ona za utopistu postaje objektom u koji on ugrađuje svoje najneobuzdanije želje i aspiracije (Bammer 1991: 13). Žena je inspiracija muškarcima koji žele da promijene svijet, ona je objekat seksualne želje, nagrada, neosvojiva tvrđava, izvor utjehe ili agonije, jednom riječju – predmet žudnji za neostvarivim idealom, ali uvijek podređena muškarčevim interesima.

Sažet kritički osvrt na dualnu sliku žena i njihovu viševjekovnu marginalizaciju u okviru žanra koji su definisali i oblikovali muškarci sadržan je u provokativnom Bodrijarovom (Baudrillard) komentaru:

Kraj utopija mogao bi biti kraj muških utopija, čime se ubuduće otvara prostor ženskim utopijama. Postoje li zapravo ženske utopije? Muškarac je taj koji, u svojoj naivnosti, fantazira o utopijama, a jedna od njih je upravo žena. A žena, kao otjelotvorenje utopije, nema potrebu za njenim stvaranjem. (Kumar and Bann 1993: 4)

Iako nastalo u vrijeme radikalne izmjenne snaga u utopijskom stvaralaštvu, ovakvo viđenje stvari iz perspektive jednog od uticajnijih seizmologa duha ondašnjeg vremena, upućuje na porazan zaključak da su žene, do unazad posljednjih četiri ili pet

decenija, birajući druge prostore za ispisiivanje svojih vizija boljeg svijeta, i same djelimično pristajale na potčinjen položaj u utopiji. Ovakav položaj je nedvosmisleno bio indikativan pokazatelj istorijske neravnoteže odnosa moći među polovima u privatnoj i javnoj sferi koju su nove feminističke snage, usudevši se da odvažno snivaju snove o boljem društvu, nastojale da izmijene u svoju korist na svim nivoima doživljavanja i viđenja svijeta. I još važnije, isticanjem primata svoje pozicije u društvu, feminističke spisateljice jasno daju do znanja da im taj svijet i pripada. Osmišljavajući alternative patrijarhatu kao dominantnom referentnom okviru, one se sve više okreću ka utopiji, vođene mišlju da ona ne mora nužno biti samo nedosanjani san, već da može predstavljati ostvarivu viziju daleke ili bliske budućnosti ka kojoj, bilo kao pojedinci ili cjelokupno društvo, treba da svjesno stremimo.

Podsticaj za nastanak feminističkih utopija, dakle, suštinski je optimistički. U njihovim prikazima kvalitativno drugačijeg svijeta očituje se kritika problematičnih aspekata datog društva i uočava implicitan poziv čitaocima da, kroz istraživanje ponuđenih literarnih alternativa, nanovo osmišljavaju i eventualno transformišu postojeće društveno ustrojstvo. Bez obzira na geografski lokalitet, razdoblje ili autorke iz čijeg pera su nastajali, riječ je o tekstovima koje vezuje neumorno traganje za utopijskim predjelima sreće i blagostanja, o (dis)kontinuiranom imaginativnom iscrtavanju mapa žudnji za boljim, pravednijim i humanijim svijetom, sa izvorištem u istinskom, prirodnom pravu čovjekovom da svoje socijalno okruženje oblikuje po vlastitoj volji i mjeri.

Potaknuto izraženim optimizmom i inventivnošću drugog talasa ženskog pokreta za emancipaciju, ispisiivanje mapa takvog jednog svijeta suvereno će zagospodariti novim utopijskim horizontima. No, ne prije negoli osnovni preduslovi za njegov nastanak budu zadovoljeni u stvarnom

svijetu, u kojem je sve izraženija samo-identifikacija žena kao ugnjetavane grupe najavljivala radikalne rezove i sve izvjesniji kraj višemilenijskoj, neprikosnovenoj vladavini patrijarhata.

Ka novim utopijskim horizontima: mapiranje postpatrijarhalnog svijeta

Nakon distopijskih vremena koja su mračnim valerima bojila njene horizonte, opoziciona politička kultura Nove ljevice, čija je osnova prvenstveno počivala na „kombinaciji socijalističke i radikalno feminističke misli i prakse“ (Moylan 2000: 81–82), posvjedočila je prvom važnijem preporodu utopije još od kraja XIX vijeka. Ne može se, naravno, sporiti značaj i uticaj najrazličitijih činilaca koji su, svaki na svoj način, doprinijeli revitalizaciji žanra, odnosno nastanku sve većeg broja utopijskih i naučnofantastičnih djela, naročito u Sjevernoj Americi. Među njima valja izdvojiti one uticajnije, kao što su jačanje pokreta za građanska prava i ekološkog pokreta, a u formativnom smislu bitna uloga pripada i analizama Nove ljevice koje donose socijalisti/komunisti, te antiratnim protestima, kao i pojavi gej i lezbijskih pokreta (Moylan 2000: 82). No, renesansa pomalo zaboravljenog žanra utopije – sada već pod okriljem naučnofantastične književnosti – najčešće se pripisuje sretnom spoju utopijanizma i feminizma koji je, počev od kraja šezdesetih godina prošlog vijeka, kao evolutivni politički proces za ostvarenje socijalne pravde za žene, ponovo započinjao svoj uspon.

Usmjeravajući pažnju na kontinuiranu obespravljenu ženu u privatnoj i javnoj sferi, analizirajući seksualnu represiju nad ženama i nudeći međuljudska ali i brojna politička i zakonodavna rješenja, aktivistkinje feminističkog pokreta, tokom decenija njegove ekspanzije, daju značajan doprinos socijalnim reformama. Ne treba, međutim, izostaviti ni pokušaje da se na svim nivoima mišljenja i djelovanja osmisli alternativa našem socijalnom određenju,

zasnovanom na društvenom konstruktumu roda, koji je zaslužan za viševjekovnu dominaciju muškaraca i podređenost žena. U tom kontekstu, problematika rodne različitosti kao temeljni uzrok ogromnih razlika u preraspodjeli moći između muškarca i žena dopijeva u fokus interesovanja feministički orijentisanih spisateljica. Njihova se zaokupljenost razmišljanjima o mogućnostima prevazilaženja nametnutih razlika i osmišljavanju života neopterećenog ograničavajućom kategorijom roda odražava u predočavanju fikcionalnih varijeteta objektivne realnosti kroz „kazivanje novih priča upisivanjem u sliku stvarnosti likova i događaja i odluka do tada nevidljivih, neispričanih, neizrečenih (i stoga nezamislivih, nepredočivih, 'nemogućih')“, što je, prema mišljenju Tereze de Lauretis (Teresa de Lauretis), jedan od ključnih aspekata feminističkog projekta (James and Mendlesohn 2003: 128). Za ovakav feministički projekat, žanr utopije i naučne fantastike predstavljao je plodotvorno tle, jer je, kroz viđenje sadašnjosti kritičkim očima Drugih i kao istovremeni otklon od nezadovoljavajuće stvarnosti, omogućavao razobličavanje obrazaca androcentrične kulture u prikazima neobičnih situacija, likova i društava kojima su spisateljice nerijetko pribjegavale ispisujući svoje inovativne vizije drugačije budućnosti. Drugim riječima, zajednički imenitelj feminizmu i čitavom nizu utopijskih i naučnofantastičnih djela nastalih u ovom periodu, nije samo težnja da se kritikuje i dekonstruiše postojeći poredak moći nego, što je još važnije, želja da se predstavi mapa postpatrijarhalnog svijeta, koji više ne bi bio temeljen na dihotomiji sopstvo/Drugo.

Kao jedno od prvih i zasigurno najuticajnijih književnih ostvarenja koje donosi smjelo eksperimentisanje s ljudskom seksualnošću treba izdvojiti višestruko nagrađivanu *Levu ruku tame* (*The Left Hand of Darkness*, 1969) Ursule le Guin. Osvrnuvši se nekoliko godina kasnije na svoj naučnofantastični roman, u kojem je opisala spe-

cificnosti biološki androgino društva Getenijanaca, autorka je, u eseju naslovljenom „Je li rod nužan?“ („Is Gender Necessary?“, 1974), zapisala: „Ukinula sam rod da bih otkrila što ostaje. A to što bi ostalo bilo bi, pretpostavlja se, jednostavno ljudsko. Predstavljalo bi područje koje podjednako dijele muškarci i žene“ (Le Guin 1989: 112). Njena prvobitna zamisao nije bila da predoči planetu Geten kao model ka kojem bi čovječanstvo trebalo stremiti već da, u skladu s jednim od primarnih zadataka naučne fantastike, kroz svoj misaoni eksperiment ponudi „obrtanje načina razmišljanja na kakvo smo navikli, metafore za ono za što naš jezik još nema riječi“ (Le Guin 1989: 112). Generalno govoreći, ogledi u mašti (bilo utopijski ili naučnofantastični), koji u prikazima društva, na stilističkom, narativnom, lingvističkom ili ma kojem drugom planu, posežu za kognitivnim očuđavanjem⁶ ne podrazumijevaju realno viđenje budućnosti. Naprotiv, oni su usmjereni na opisivanje sadašnjosti, i to na način koji od čitaoca zahtijeva jednu vrstu aktivnog pozicioniranja u tekst, njegove stalne angažovanosti u povlačenju paralela između alternativnog i stvarnog svijeta kako bi se otkrili skriveni slojevi značenja.

Ovakvi pionirski naponi u osmišljavanju alternativa – koje bi kroz sučeljavanje čitalaca s diskriminišućim mehanizmima patrijarhata mogle ukazati na nesavršenosti postojećeg društva kakve oni zbog svoje utopljenosti u dominantan referentni okvir

⁶ Pojam kognitivnog očuđavanja uvodi Darko Suvin, dovodeći ga u eksplicitnu vezu sa žanrom naučne fantastike i utopije kao njihovim zajedničkim imeniteljem, čime se želi istaći kako se radi o nezavisnim, ali ipak veoma srodnim žanrovima. Poznata Suvinova definicija utopije takođe je utemeljena na kognitivnom očuđavanju. Prema Suvinu, utopija je „verbalna konstrukcija o određenoj pseudoljudskoj zajednici u kojoj su društveno-političke institucije, norme i individualni odnosi organizovani po savršenijem principu nego u autorovom društvu, pri čemu je ta konstrukcija zasnovana na očuđavanju koje proističe iz hipoteze o alternativnoj istoriji“ (Đergović Joksimović 2009: 150–151).

možda i nisu u stanju da primijete – iako svojevremeno usamljeni, posredno se odražavaju na postepeni i pomalo neočekivani prodor ženskih glasova u inherentno muški žanr naučne fantastike. Njegova je revitalizacija tokom šezdesetih godina stvorila preduslove za pojavu, kako će ga feministička spisateljica Džoana Ras (Joanna Russ) popularno nazvati, „mini-buma feminističkih utopija“ (Moylan 2000: 79).

Pored neizbježnih razlika u načinu na koji svako od pojedinih ostvarenja pristupa razrješavanju tzv. ženskog pitanja, u svim feminističkim utopijama nastalim tokom sedamdesetih, uključujući i romane u fokusu našeg interesovanja, primjetna je zaokupljenost izvjesnim zajedničkim temama. Naime, nasuprot izolovanosti koju žene nerijetko iskuse u porodici i društvu, u utopijskim vizijama Le Gvinove i Pirsijeve mnogo se pažnje posvećuje unapređivanju ličnih odnosa, razvijanju tolerancije i harmoničnog suživota muškaraca i žena. Ova tendencija je u skladu s predloženim komunalnim (Le Gvin) ili čak kvaziplemanskim (Pirsi) društvenim sistemima i prihvatanjem besklasnog društvenog ustojstva kao mogućeg modela socijalne organizacije. Jednako tako, nepostojanje zločina, decentralizaciju moći državnih struktura ili plemenskih vijeća možemo pripisati kolektivnom donošenju odluka, obično putem konsenzusa, čime je izbjegnuta raskol na pobjednike i poražene unutar datog društva ili zajednice. Zanimljivo je, međutim, da problem nasilja nije u potpunosti eliminisan niti je adekvatno sankcionisan, to jeste, ukoliko do nasilničkog čina i dođe, od pojedinaca se očekuje da svoje razmirice riješe nasamo (sukob Ševka i Ševeta u romanu Le Gvinove) ili, kao što je slučaj u romanu Mardž Pirsi, u jednoj vrsti polujavne ceremonije. Bez obzira na neslaganja u mišljenjima koja su ponekad izvor nesuglasica među pojedincima, oba romana su u podjednakoj mjeri usmjereni na poštovanje individualnih prava i sloboda, te njegovanje razlika i različitosti.

To se posredno odražava na izostanak diskriminacije na osnovu etničke, rasne ili klasne pripadnosti, kao i seksualnih preferenci članova ovih egalitarnih društava koji svoje skladne međusobne odnose prenose i na prirodno okruženje.

Treba, takođe, napomenuti kako su, pored ekoloških ideja, i različite političke ideje oblikovale feminizam tog vremena. Od socijalističkih, preko komunističkih do anarhističkih, ove ideje nalaze svoje mjesto u blagotvornim utopijskim vizijama posvećenim stvaranju alternativa kapitalističkom društvenom poretku koji je, budući da se smatra patrijarhalnom institucijom, za žene bio poguban, jer su nerijetko pod njegovim zahtjevima morale birati između porodice i karijere. Posljedično, to dovodi do izmjene tradicionalnih muško-ženskih uloga u ženskim utopijama. Baveći se istraživanjem uloge žene u kanonskim utopijama, kritičar i bibliograf Lajman Tauer Sardžent (Lyman Tower Sargent) podvlači kako, uz nekoliko izuzetaka, „većina utopista jednostavno pretpostavlja da će polne uloge, status žena i stavovi prema njima, ostati isti u budućem dobrom kao što su u sadašnjem lošem društvu“ (Bammer 1991: 14). Le Gvinova i Pirsijeva, međutim, ne pristaju da se povinuju ovakvom stanju u društvu i u svojim utopijama tragaju za liberalnim, nehijerarhijskim oblicima organizacije privatne i javne sfere, a sve u cilju prevazilaženja binarne opozicije pola/roda kakva u postojećem socijalnom okruženju za muškarce, odnosno žene „rezerviše“ stereotipne i jedino moguće uloge. Drugim riječima, ova utopijska ostvarenja se kritički odnose prema ustaljenim normama, društveno-političkim institucijama i rod-nim odnosima u duboko ukorijenjenom, nametnutom redu i poretku naše kulture – patrijarhatu. Naglasak stavljaju na izgradnju zamišljenih socijalnih tvorevina budućnosti koje po svojim specifičnim obilježjima radikalno odudaraju od objektivne stvarnosti, te se mogu posmatrati kao misaoni eksperimenti. Zasnovani na pret-

postavci „šta ako“, eksperimenti ove vrste pružaju mogućnost revizije mita o Zlatnom dobu, pri čemu se svjesno insistira i na otvaranju utopijskih prostora ka mnoštvu odgovora, ali i jednakom broju pitanja o čitavom spektru pojava oblika fenomena Drugosti. Kao takvi, oni, naravno, ne predviđaju budućnost niti vode ka direktnoj socijalnoj transformaciji. Ipak, zahvaljujući stalnom pomjeranju granica stvarnosti, njihovom konstantnom propitivanju, oni mijenjaju čitaočevu percepciju o postojećoj represivnoj društvenoj strukturi, čime edukuju njegovu želju za (samo) promjenom.

U skladu s propagiranjem politike jednakih mogućnosti, svakodnevne obaveze (kuhanje, objedi, pranje rublja, itd.) odvijaju se u komunalnim a ne u privatnim prostorima; nepostojanje rodne podjele rada zahtijeva organizovanje i dodjeljivanje radnih zadataka pomoću kompjutera (Le Gvin) i automatizovanje zamornih poslova (Pirsi). Osim toga, vjerujući da tradicionalna nuklearna porodica nije uvijek i najbolji model za odgajanje djece, autorke prebacuju roditeljsku ulogu na cijeli kolektiv (Le Gvin) ili se briga o novorođenčetu, začetom *in vitro* i uzgajanom u posebnim inkubatorima, povjerava kolektivu i trima sumajkama oba pola obdarenim mogućnošću dojenja, koje na dobrovoljnoj osnovi preuzimaju odgovornost oko odgoja (Pirsi). Direktni baštinik ideja radikalne struje feminizma, *Žena na rubu vremena* ovakvo razdvajanje bioloških i reproduktivnih funkcija u cilju emancipacije žena duguje filozofkinji radikalno feminističkog shvatanja Šulamit Fajerston (Shulamith Firestone) i njenom uticajnom djelu *Dijalektika pola* (*The Dialectics of Sex*, 1970). S druge strane, Le Gvinova neke od ideja za stvaranje svog anarhokomunističkog društva baštini iz taoističke filozofije, od niza anarhističkih mislilaca XIX vijeka i svog savremenika Pola Gudmana (Paul Goodman), u čiji spomen piše i kratku priču „Dan prije revolucije“ („The Day Before the Revoluti-

on“, 1974). Ova priča se, inače, smatra prologom romanu *Čovjek praznih šaka*, jer prati posljednji dan u životu Laje (Laia) Odo – duhovnog i idejnog vođe anarhističkog Anaresa – u osvit revolucije čiji ishod dovodi do potonjeg naseljavanja Urasovog mjeseca (Claeys and Sargent 1999: 408). U nastojanju da osvjetli složenost političkog i društvenog statusa savremenih žena, te da svojim narativnim eksperimentom pruži čitaocu mogućnost inteligentnog etičkog izbora, Le Gvinova detaljno razrađuje prikaze dva oprečna svijeta. Distopijski Uras, planetu u koju su ugrađena sva ograničenja Amerike sedamdesetih, odlikuje stereotipno viđenje društvenih uloga. Ženi se u ovom rodno netolerantnom okruženju uskraćuje obrazovanje i akademska karijera, a nemogućnost ravnopravnog odlučivanja i učesća u političkom životu dovedena je u eksplicitnu vezu s ekonomskom zavisnošću i njenim ograničavanjem na sferu privatnog djelovanja. U društvu determinisanom ograničavajućom kategorijom roda ona je, drugim riječima, lišena svih prava, i baš poput osnivačice anareškog društva, konstruisana kao tuđinac i izgnanik iz vlastitog svijeta, dok muškarac jedini zadržava pravo javnog istupanja i upravljanja tim istim svijetom. Međutim, Le Gvinova senzibilizuje čitaoca za pitanja pola/roda, i u tu svrhu stvara anarhističku planetu Anares koja, kao i kvaziplemenski Matapoiset prikazan u romanu Pirsijeve, može nedvosmisleno biti shvaćena kao ograđivanje od favorizovanih vrijednosnih i moralnih obrazaca savremene američke kulture.

Imajući u vidu navedene detalje, ali i činjenicu da su spisateljice žanr utopije posmatrale kao pogodno tle za radikalno preoblikovanje patrijarhalnog kulturnog modela, sprovođenje narativnih i stilističkih eksperimenata i potragu za ženskim utopijskim jezikom, novi talas eksplicitno feminističkih utopija pokrenuo je pitanje njihovog odnosa prema tradicionalnim muškim utopijama. Ako se ženske utopije

uistinu razlikuju od onih koje su pisali muškarci, bilo je potrebno ponuditi odgovor na fundamentalno pitanje: šta je to feministička utopija?

Izbjegavajući zamku da novostvorena društva feminističkih spisateljica po bilo kojem osnovu budu shvaćena kao totalitarna, Džoana Ras nove utopije određuje ne kao savršenija, idealna društva, već društva koja su, u skladu sa eksplicitno feminističkim shvatanjima i interesima, bolja od postojećeg u kojem autorke žive (Moylan 2000: 80). Sličan rani odgovor jednog dijela kritičara naklonjenih feministkinjama, poput onog koji će ponuditi Fiting (Fitting 1979), uslijedio je ubrzo po objavljivanju djela koja su svojom tematikom izazvala brojne polemike. Uzimajući, naime, *Čovjek praznih šaka* Le Gvinove i *Ženskog čovjeka* (*The Female Man*, 1975) Rasove kao primjer proznih ostvarenja koja su svojim elaboriranim vizijama uveliko doprinijela obnovi utopijskog mišljenja, Fiting ukazuje na suštinske izmjene koje su se u ovom periodu desile. Njegovo tumačenje postpatrijarhalnih društvenih inovacija upućuje na zaključak da, čak i kada ovakve angažovane vizije na prvi pogled podsjećaju na vizije kakve donose utopisti u ranijim razdobljima, one ne znače isto, jer „predočavaju oslobađajuće alternative“ iza kojih se krije kritika kapitalizma i seksističkog društva (Fitting, internet).

Odjek ovakvih razmišljanja moguće je jasno uočiti i u jednoj od postojećih definicija koja u sažetom obliku donosi osnovne odlike feminističkih utopijskih vizija. Prema ovoj definiciji, uz feminističke glasove u utopijskom stvaralaštvu vezuju se sljedeće karakteristike: a) suprotstavljanje sadašnjeg svijeta zamišljenom idealizovanom društvu koje je prostorno i vremenski odvojeno od sadašnjosti; b) sveobuhvatna kritika postojećih vrijednosti/uslova; c) posmatranje muškaraca ili muških institucija kao glavnog uzroka trenutnih društvenih nedaća; i d) predstavljanje žena ne samo kao ravnopravnih muškarcima nego i

kao jedinih arbitera vlastitih reproduktivnih funkcija (Silbergleid 1997: 161).

Iako se kroz ovu definiciju suštinski provlači idejna srž proznih ostvarenja nastalih pod maksimumom lično je političko, najveći doprinos u određenju feminističkih vizija bolje sutrašnjice, među kojima će se naći i *Triton* (*Triton*, 1976) Samjuela Delejnija (Samuel R. Delany), donosi Tom Mojlan (Moylan), uvodeći pojam kritičke utopije. Prema Mojlanu,

Centralna zaokupljenost kritičke utopije je svijest o ograničenjima utopijske tradicije, tako da ovi tekstovi odbacuju utopiju kao nacrt njegujući je kao san. Pored toga, romani počivaju na konfliktu između postojećeg svijeta i utopijskog društva koje mu je suprotstavljeno na način da je proces društvene promjene direktnije izražen. Konačno, romani se fokusiraju na stalno prisustvo razlika i nesavršenstva unutar utopijskog društva i na taj način prikazuju izražajnije i dinamičnije alternative. (Moylan 2000: 83)

Rut Levitas smatra da su kritičke utopije vrijedne hvale jer narušavaju ideološko zatvaranje sadašnjosti (Baccolini and Moylan 2003: 16). Isto tako, kritičarka Kajnhorst (Keinhorst) primjećuje tendenciju udaljavanja kritičkih utopija od tradicionalnih utopija i njihove očigledne neodređenosti u pogledu mjesta i vremena. Podsjećajući da većina ovih djela kao polaznu tačku uzima patrijarhalnu sadašnjost, ona dodaje da, za razliku od postojećeg koncepta utopije, koja se svjesno vraća sadašnjosti umjesto da ide u smjeru izgradnje novog društvenog poretka, kritičke utopije nude moguće alternative istorijskoj realnosti (1987: 91).

Završna razmatranja

Nije slučajno da su se baš žene našle na rubu žanra. Niti je slučajnost da je utopija, opisavši svoj pun krug – simbol savršenog jedinstva i protoka vremena, ponovo svoje utočište našla u „majčinom krilu“, jer isti taj Zapad koji će je iznjedriti „odbija svoje sadašnje stanje i traži preporod,

ponovno rođenje“ (Servije 2005: 329). Ovakav preporod utopijske književnosti, sudeći po Mojlanovom određenju kritičke utopije, američke feminističke spisateljice ponudile su ne samo sadržinski već i koncepcijski.

Statična utopija vječne, nepromjenjive sreće i blagostanja koja zbog svoje žudnje za totalitetom i održanjem *statusa quo* nosi opasnost da bude shvaćena kao totalitarna, biva zamijenjena novom, kritičkom utopijom. Ove utopije, koje nisu nastajale isključivo iz ženskog pera, ne samo da upućuju kritiku, razotkrivaju i istražuju nesavršenosti sadašnjeg društvenog poretka, nego se pod njihovom kritičarskom lupom nalazi i alternativno utopijsko društvo koje takođe nije lišeno grešaka, problema i mogućih neuspjeha, što, uostalom, sugerije i Le Gvinova, dajući svom romanu podnaslov „dvosmislena utopija“. Osim što se veća pažnja posvećuje karakterizaciji centralnih likova i njihovom udjelu u razvoju radnje, ni cjelokupno stanovništvo novih utopijskih prostora ne odolijeva promjenama i zahtjevima koje pred njih postavlja kritička utopija. Oni više nisu pasivni sljedbenici državnih naređenja niti masa bezličnih građana utopljena u „savršen“ sistem koji je neko za njih dosjetljivo projektovao. Naprotiv, radi se o samosvjesnim pojedincima koji, poput Ševeka, glavnog junaka *Čovjeka praznih šaka*, bivaju aktivno uključeni u stvaranje mogućih alternativa; oni propituju, suprotstavljaju se i iznalaze kompromisna rješenja, jer odbijaju da budu dio nezadovoljavajuće stvarnosti, makar ona bila i utopijska.

Na tematskom planu, o čemu je bilo više riječi u prethodnom dijelu rada, spomenimo još i činjenicu da su autorke, snivajući snove o postpatrijarhalnoj budućnosti, u svojim utopijskim djelima istraživale tri paradigme rodno (ne)opterećenih društava: svežensko društvo, društvo biološki androginih članova i dvopolna društva, u kojima je naglašena egalitarnost njegovih članova (Mellor 1982: 243). Ne zanemarujući

didaktički ili politički uticaj koji bi feminističke utopije generalno mogle imati na „buđenje, oblikovanje i smjer oslobađajućih nada“, Fiting ističe kako u poznatim sveženjskim utopijskim vizijama alternativne budućnosti, poput *Ženskih odlika (Motherlines, 1978)* Suzi Maki Čarnas, *Ženskog čovjeka* Džoane Ras ili novele Alis Šeldon (alijas Džejsma Tiptrija Mlađeg) „Houston, Houston, Do You Read?“ (1976), odsustvo muškaraca funkcionira kao metafora za eliminaciju muških vrijednosti (1987: 101, 102).

Nasuprot ovoj kategoriji takozvanih separatističkih utopija, gdje patrijarhalna vizija biva zamijenjena matrijarhalnom, kao i nasuprot biološki androgenom društvu Getenijanaca u već pomenutom naučnofantastičnom romanu *Leva ruka tame*, Fiting izdvaja utopiju feminističke autorke Mardž Pirsii. On, naime, primjećuje da je ona u ispisivanju dijaloga s budućnošću i inkorporiranju političkih ciljeva feminizma u *Ženi na rubu vremena* posegnula za društvom istinske rodne ravnopravnosti, uspijevajući na taj način čitaocu predočiti ideal (1987: 102). Uz to, socijalna kohezija rodno osviještenog Matapoiseta počiva na decentralizaciji moći, nepostojanju privatne svojine, odsustvu monetarne politike i ekonomskog izrabljivanja. Približavanje feminističkom idealu, utopiji neizrabljivačkog društva budućnosti u kojem su rodne razlike ukinute, a zajednički život muškaraca i žena zasnovan na egalitarnim i demokratskim principima, jasno je moguće uočiti i u *Čovjeku praznih šaka* Le Gvinove.

Premda su kroz svoja prozna ostvarenja spremno uputile kritiku na račun tadašnjeg položaja žena, stavova prema ženama, te muško-ženskih odnosa, Le Gvinova i Pirsijeva se, za razliku od autorki romana o sveženjskim zajednicama u kojima se oživljava mit o Amazonkama, decido priklanjaju nostalgичnom snu o mitskom dobu kada su muškarci i žene živjeli u miru kao punopravni članovi zajednice.

U njihovim romanima, mit o Zlatnom dobu pravde i jednakosti biva projektovan u budućnost i predočen u jednom novom svjetlu, svjetlu koje, promaljujući se sporo kroz aktuelnu društvenu stvarnost, ipak uspijeva da obasja utopijsku nadu za budućnost. Blisku ili daleku budućnost, ostaje još da se vidi. Ono što je, međutim, izvjesno jeste činjenica da ove kritičke utopije posjeduju snagu potencijalnih katalizatora društvenih promjena. Utoliko prije što izvanredna jukstapozicija utopijskih i distopijskih elemenata utkanih u maštovite alternativne svjetove ovih romana nesporno navodi čitaoca na suočavanje s nužnošću traganja za odgovorima na suštinsko pitanje današnjice: kako prevladati nametnute rodne razlike i robovanje stereotipima?

Literatura

1. Baccolini, Raffaella, and Tom Moylan, eds. (2003), *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*, New York – London: Routledge.
2. Bammer, Angelika (1991), *Partial Visions: Feminism and Utopianism in the 1970s*, New York – London: Routledge.
3. Boles, Janet K. and Diane Long Hoeveler (1996), *From the Goddess to the Glass Ceiling: A Dictionary of Feminism*, Lanham – New York – London: Madison books.
4. Booker, Keith M. (1994), “Woman on the Edge of a Genre: The Feminist Dystopias of Marge Piercy”, *Science Fiction Studies* 21.3, internet, dostupno na: <http://www.depauw.edu/sfs/backissues/64/booker.htm> (pristupljeno 10. marta 2012).
5. Claeys, Gregory and Lyman Tower Sargent, eds. (1999), *The Utopia Reader*, New York – London: New York University Press.
6. Clute, John and Peter Nicholls, eds. (1993), *The Encyclopedia of Science Fiction*, London: Orbit.

7. Đergović Joksimović, Zorica (2009), *Utopija: alternativna istorija*, Beograd: Geopoetika.
8. Fitting, Peter (1979), "The Modern Anglo-American SF Novel: Utopian Longing and Capitalist Cooptation", *Science Fiction Studies* 17.6, internet, dostupno na: <http://www.depauw.edu/sfs/back-issues/17/fitting17.htm> (pristupljeno 28. novembra 2011).
9. Fitting, Peter (1987), "For men only: a guide to reading single-sex worlds", *Women's Studies* 14: 101–117.
10. James, Edward and Farah Mendlesohn, eds. (2003), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, eBook (NetLibrary): Cambridge University Press.
11. Jameson, Fredric (2005), *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*, London – New York: Verso.
12. Keinhorst, Annette (1987), "Emancipatory projection: an introduction to women's critical utopias", *Women's Studies* 14: 91–99.
13. Kumar, Krishan and Stephen Bann, eds. (1993), *Utopias and the Millennium*, London: Reaktion Books.
14. Legvin, Ursula K. (1987), *Čovek praznih šaka*, Prevod Zoran Živković, Beograd: Narodna knjiga – Partizanska knjiga.
15. Le Guin, Ursula K. (2011), *The Dispossessed: An Ambiguous Utopia*, New York: Harper Voyager.
16. Le Guin, Ursula (1989), „Je li rod nužan?“, *Sirius* 154: 111–116.
17. Longxi, Zhang (2002), "The Utopian Vision, East and West", *Utopian Studies* 13.1: 1–20.
18. Mellor, Anne K. (1982), "On feminist utopias", *Women's Studies* 9: 241–262.
19. Mišel, Andre (1997), *Feminizam*, Prevod Suzana Matejević, Beograd: Plato – Ženske studije.
20. Mor, Tomas (1964), *Utopija*, Prevod Franjo Barišić, Beograd: Kultura.
21. Morris, James M. and Andrea L. Kross (2009), *The A to Z of Utopianism*, Lanham – Toronto – Plymouth, UK: The Scarecrow Press.
22. Moylan, Tom (2000), *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*, Colorado: Westview Press.
23. Piercy, Marge (1991), *Woman on the Edge of Time*, New York: Fawcett Crest.
24. Servije, Žan (2005), *Istorija utopije*, Prevod Vera Pavlović, Beograd: Clio.
25. Silbergleid, Robin (1997), "Women, Utopia, and Narrative: Toward a Post-modern Feminist Citizenship", *Hypatia* 12.4: 156–177.
26. Šolter, Ilein (*sic!*) (2001), „Žensko stvaralaštvo i ženska kultura“, Prevod Ljiljana Lukan, *ProFemina* 25/26, 159–166, internet, dostupno na: <http://profemina.eu> (pristupljeno 13. novembra 2011).

**TOWARDS NEW UTOPIAN HORIZONS:
POST-PATRIARCHAL VISIONS IN *THE DISPOSSESSED*
AND *WOMAN ON THE EDGE OF TIME***

Summary

The flowering of women's utopian writing coincided with the upsurge of the Second Wave feminism, reaching its peak in the mid-1970s. This was an extremely prolific period during which a significant number of women **writers** recognised the subversive potential of the genre. Attempting to reveal and critically analyse various institutional manifestations of patriarchy in con-

temporary society, feminist authors produced works that were critical both of the dominant ideology and of the concept of traditional utopia itself. Thus, they stretched boundaries of the utopian genre that had traditionally been dominated by male authors and masculine concerns. Two notable novels of this period are Ursula Le Guin's *The Dispossessed* and Marge Piercy's *Woman on the Edge of Time*, which are discussed in this paper. Its main objective is to investigate the transformative potential of these critical utopias that were designed to raise the readers' consciousness, to alter their perception of current problems in society, and to motivate them to take an active part in political life. Additionally, the paper focuses on the literary, social, and historical factors that have contributed to the rebirth of utopia.

milिकास@teol.net